

3 1761 08300287 3

HAULÍČEK- BUDITEL

NAPSAL J. Č.

PG
5038
H33Z697
1906
c.1
ROBARTS

CENA 20 HALÉŘŮ

Presented to the
LIBRARIES *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
PETER J. POTICHNYJ

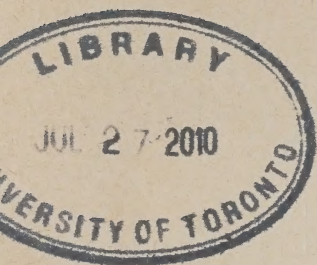
HAVLÍČEK BUDITEL

NAPSAL J. Č.

V PRAZE 1906.

Nákladem Tiskového výboru českoslovanské sociálně demokratické strany dělnické
(časopis »Zář«). — Tiskem Dělnické knihtiskárny v Praze.

Slovo úvodní.

Přítomný spisek, jež českému dělnictvu do rukou kladu, nečiní vyšších nároků, chce býti jen spiskem příležitostným v dobrém slova smyslu. Spisky takové mohou míti jenom ten význam, že využívajíce zájmu, který sice datem kalendářovým vzbuzen, přece při užití rozumném dobrý vzdělávací význam míti může, chtějí upozorniti na díla vůdcích duchů národa. Záleží nejenom na tom díla zemřelých velkých lidí čísti, ale i čerpati z nich poučení pro život dnešní, oceniti správně, co z díla vynikajícího muže náleží minulosti a co dodnes je živnou půdou, z níž může zkvést lepší budoucnost. Pohlédneme-li zpět do doby probuzení národa našeho, shledáme s bolestí, jak šedé a stlačené byly české poměry a jakým živořením, skomíráním, bolestmi a strádáním možno nazvati život většiny vynikajících českých lidí. Jak úzkostlivě byli opatrní naši buditelé filologové, třesouce se nezřídka o skrovnou svoji existenci. „Idyllické vlastenčení“ zní sice krásně ale životem to vlastně nebylo. Tiché, ale také bezkrvé, bez odvahy, oné krásné a silné odvahy, která teprve činí život životem.

S tou přišel Havlíček. Jeho život byl tak odlišný od života učenců, kteří v klidných, zaprášených studovnách o jazykovém materiálu pracovali. Havlíček byl však na dráze novinářské, stále jaksi na pochodu válečném uprostřed bouří a tisícerych nebezpečství. Nedovedl seděti v závětrí, ale byl první na ráně. Blesky z mraků absolutistické éry zasáhly největší a nejsilnější strom; Havlíčkovu mučeníctví, o němž dále promluveno bude, bylo za oněch poměrů něčím, co se čekati dalo a velkým bylo by divem, kdyby taková

vláda dala člověku té síly jako Havlíček pokoj. Nejčernější reakce střetla se s mladým zářícím světlem probouzejícího se volného českého člověka.

Reakcionáři dobře cítili, že Havlíček, nezámožný český novinář, znamená vlastně pravou velmoc, že tento ohnivý bystrý muž říci může o sobě stejně pyšně jako Heine: Jsem mečem, jsem plamenem! Schmerling, rakouský ministr spravedlnosti, nemohl vystaviti Havlíčkovi pravdivějšího vysvědčení než svým výrokem, učiněným v Kutné Hoře 1850: „Je nepopíratelno, že Havlíček je nejtalentovanější a nejgeniálnější redaktor v Rakousku a jest litovati, že se s vládou shodnouti nechce.“

Havlíček byl liberálem, nemaje pro ideje socialistické vždy ani porozumění, ale má, jak ukázáno ještě bude, vzácný smysl pro spravedlnost sociální. Škoda, že osobnost Havlíčkova, ověčená gloriolou mučnickou, stávala se nezřídka dosti legendární, buď mladočesky neb jinak zbarvenou; nová kritika (na př. práce Tobolkovy) snaží se podati Havlíčka věrně historického. Není rozhodně potřebí dělati z Havlíčka něco jiného nežli čím byl, aniž popírati některé jeho přežilé výroky, více méně konservativní; na hrdiny národní netřeba dívati se přibroušeným sklem, a zvláště Havlíček toho naprosto zapotřebí nemá.

Havlíček jako jadrný demokratický spisovatel český, který prvý široké vrstvy národa v době důležité ke kulturnímu a politickému životu probouzeti dovedl, zanechal trvalé stopy v českém životě kulturním. Jméno jeho ozývá se všady, kde je boj protiklerikální, jeho verše staly se pravým národním majetkem a vykonaly největší kus agitační práce protiklerikální v širokých vrstvách. A byť Havlíček v novinářských člancích svých stál na stanovisku odchylném od názorů našich, přece jeho vystižení zhoubné činnosti římských hierarchů je dnes stejně důležité jako tehdy, neboť boj proti klerikální reakci daleko dobojován není, ba dnešní moderní jesuitism podniká velmi smělé a úkladné útoky, aby rozvíjející se kul-

туру v lidu českém zatlačil. A toto dílo klerikálů by se zdařilo, kdyby ovládli školu a tak si utvrdili dřívější panství, jež nad českým lidem, hlavně ve století 18., měli. Jesuitism pronikal tak český národ, že možno říci: vtiskoval lidu svůj ráz. Jesuitské slavnosti, ceremonie, jesuitský duch byl vychovatelem českého člověka a z tohoto okruhu vyvážnutí nebylo lehké, ba zdálo se nemožným. Rok českého raba začíná dle kalendáře z konce 18. věku: „plnomocnými odpustky u sv. Víta na Hradě Pražském, též u páterů Gezuwitů“ a „skončí u P. P. Gezuwitů s pobožností a svatým požehnáním“. (Kalendář z r. 1771-)

Jesuitism udávající směr myšlení a konání českého lidu, byl největším nepřitelem lidové osvěty a probuzení českého člověka, tím větším, že málokterý směr vládl takovými účinnými prostředky k upoutání mysli pracujících vrstev. Jesuitism hově zálibě v romantickém, dal lidu spoustu nekuriosnějších svatých a s pravou rafinovaností se staral, by mysl pracujících lidí nejen nejhrubšími pověrami zatemnil, ale i přímo sesurovil. Čtenáře překvapí, že v jesuitských modlitebních knihách, kalendářích atd. najde tolik vyličení přeukrutných muk, které svatí mučeníci a mučenice podstoupiti musili — nemluvě ani o líčení a ilustrování muk pekelných. Podíváme se věru, jak Jesuiti dovedli znamenitě probouzeti a živiti bestii v člověku, aby nebyl schopen lidsky mysliti a jednati.

Havlíček vždy a všude k životu lidu se obracel a jako spisovatel lidový v nejkrásnějším slova smyslu nemyslí na to, by lidu vypravoval romantické historie s nezbytným milostným vzdycháním a milkováním, ale duch jeho směřuje k cíli vyššímu: k ozdravení českého ducha. Pochopíme, proč mu byl tak milý jadrný a svěží Gogol; smích Gogolův, bičující špatné a ubožácké činnostnictvo a prázdnotu i mizernost oficielního ruského života a jeho podařených společenských typů šel jistě Havlíčkovi z duše, neboť týmž bystrým okem, jakým Gogol pozoroval svoje skvostné

figurky z Mrtvých duší, dovedl i Havlíček pozorovati nebohé figurky doma a litujeme věru, že společenského románu od Havlíčka nemáme.

Za to vytvořil Havlíček politickou poesii českou, politickou satyru, která dosud je nedostižným vzorem. Havlíčkem přestala býti politická píseň písni oškli-vou, místo rýmování o vlasti a slasti tehdejších veršovců ozývá se v něm projev z hlubin jeho nitra i z horkého současného života. Poesie musí býti pravda! bylo jeho heslem. „Slova jsou jen dým a nabývají ceny pouze činem, jimi jaksi slíbeným. Za našich časů zkazila si již tendenční poesie kredit; žádáme od tendenčního básníka za našich časů, aby to, co tak krásně umí ve verších mluvit, také sám v prose opravdu dělal.“

V tom je také tajemství úspěchu a síly, je-li slovo ať již novinářovo či básníkovo z hlubin jeho života a nikoliv pósou. U Havlíčka právě vyvěřela tvorba jeho z bohatého života, u něho bylo správně: nejdříve žítí a pak filosofovati, což u většiny autorů tehdejších nebylo a není často ani dnes. Povaha tak zocelená jako Havlíčkova mohla právem kárati onu nasládlou sentimentálnost spisů Tylových, jemuž ve znamenité kritice dobře připomíná, že by se neměl pořád „outlinkému písemnictví“ pod křídla schovávat a věnuje mu epigram, charakterisující onu prázdnotu a rozředenost vlastenecké tehdejší literatury:

Obyčejný český literátor vece:

„Kritika ať u nás ještě nevystoupí,
by nevěděl venkov, že jsme v Praze hloupí.“

Já:

„Děckem jest — díš — obecenstvo naše
a tvé spisy, ty jsou tedy — kaše.“

Ta snaha být mužným a vyspělým, vyšínouti se k výši evropské kultury, býti mužem širokého rozhledu a jasné soudnosti proniká celou činností Havlíčkovou. Havlíček nesl těžce, že nemáme hmotných prostředků, jež by povznesení kulturní podporovati

mohly a kterých národové bohatí ku svému kulturnímu povznesení hojně užívati mohou a dovedou. Ale to nás omlouvati nesmí; „kdo nemůže býti v cizině prorokem, ať jím ani doma nechce býti!“ praví přímo.

Jeho odvaha, správné nazírání na úkol žurnalisty a spisovatele, jeho boj proti římské tmě dovede právě socialní demokracie plně oceňovat. Třebas zastával jako liberální politik názory leckdy opačné našim. Nemožno přece neuznati, že četnými pracemi svými razil výborně cestu demokratickým proudům dnešním a to také z činnosti jeho dosud žije. Umění psáti pro lid, umění „dělati noviny“, jadrnost a jasnost podání Havlíčkova dovede zvláště žurnalista sociálně demokratický dobře oceniti.

K takové očistě, revisi toho, co od doby Havlíčkovy vykonáno a co ještě schází, k doplnění, opravení, dalšímu vývoji toho kulturního ruchu, jehož byl Havlíček zdatným představitelem, mělo by sloužiti jubileum Havlíčkovo. Celá řada starých autorů je dnes zrovna tak dobře jako mrtva, Havlíček však náleží k oněm žijícím, kteří při správném užití a pochopení jich spisů a života dodnes mohou působiti blahodárně.

Třeba si uvědomiti Havlíčkův význam v době nynější a onoho kultu Havlíčkova, který se nyní všady projevuje, také dobře k blahodárné činnosti využití.

Jméno Havlíčkovo nejméně se hodí k hlučnému oslavování, neboť jako byl za celý život svůj nepřitelem všeho hlučného, boucharonského a přepjatého, tak celá snaha jeho jeví se v tom, býti silným tichou, vytrvalou prací, chce energii a odvahu místo jalových řečí. Nebude však nemístno povšimnouti si, jak dalece v duchu Havlíčkově pokračováno bylo.

V literatuře je to Neruda a Machar, jež do jisté míry jako pokračovatele díla Havlíčkova označiti možno; jinak lze jen opravdu litovati, že duch dnešní tvorby literární má tak málo oné zdravé, svěží Ha-

vlíčkovské síly, jaká je tak žádoucí pro vzdělání a kulturní povznesení širokých vrstev národa. Havlíček nebyl a nebude četbou kruhů buržoasních — jeho výtky, které činil ploché a hanebně ješitné tvorbě literární své doby, hodí se i dnes. Neboť dosud máme záplavu prázdného a klerikálního povídání, které ostentativně nárok na jméno literatury činí, dodnes vyrábějí se ve velkém věci, ze kterých je člověku ještě více nanic nežli Havlíčkovi z fňukavého vlastenectví Tylova. Nedotýkám se ovšem literatury výlučně umělecké, která bude přece vždy jen pro málo vybraných duchů, chci jen poukázat, jak málo Havlíčkova ducha v dnešním písemnictví pro lid určeném se jeví.

To by si měli čeští spisovatelé k srdci vzíti a místo touhy po podkuřování raději hodně často dáti lidu jadrné, nepovídavé, pronikavé a břitké dílo, bojující proti každému zotročování, ať už ducha lidského církví, či ochuzování a vyssávání hmotnému kapitalismem. Kdyby většina českých spisovatelů opravdu demokraticky cítila, nebylo by možno tak často pozorovati onen smutný zjev, že máme sice ohromnou literaturu, která však z větší části představuje spíše nakladatelskou podnikavost než onen ideální „statek národa“, ale nízkou úroveň kulturní. A tak je spousta knih, ale ubohý kulturní život a zvláště mezi onou částí buržoasie, která docela dobře dovede srovnati se svým přesvědčením oslavovat dnes Husa a Havlíčka a zítra římského papeže.

Kdyby opravdu duch Havlíčkův v kruzích měšáctva českého pronikal, byly by také nemožné ony zjevy veřejného života, které jsou něčím obyčejným, národ odkojený novinami Havlíčkovými sotva by dopomohl k největšímu rozšíření listům zpátečnickým. Špatně oslavuje Havlíčka ten, kdo má sice plná ústa jeho jména a dušuje se, že i jeho barva je červená a bílá a dědictví poctivost a síla, ale zatím v tupé zvyklosti denně odbírá a čte nejšpinavější český list. V tom směru nutno rozhodně proti tomu pracovati.

Havlíčkův kult, jak my mu rozumíme, není kul-tem osoby, ale kultem mladistvé bujaré síly, kterou se národ náš k životu přihlásil. Havlíček ukázal, jak možno krásně a plně žít, byl si plně vědom významu práce pro lid, pro celek a tudíž buditelem v nejkrásnějším slova smyslu. Musíme si uvědomiti, že doba našeho obrození národního kromě Máchy, Celakovského a Havlíčka nemá krásného a vroucího přilnutí k životu, že na činnosti předních buditelů-filologů Dobrovského, Jungmanna a Kollára je příliš mnoho prachu studoven; okna do širého světa nejsou ještě otevřena. Havlíček vystupuje jako první moderní český spisovatel lidový v nejkrásnějším slova smyslu, který nepíše romantických kvílení a vzdychání, rytířských povídek a nedokonalých napodobenin cizích vzorů, ale jako pravý učitel lidu šíří světlo a stává se zaníceným hlasatelem svobody a nového vyššího života.

Uvědomíme-li si, jaká byla doba, v níž činnost Havlíčkova počíná, můžeme pokládati za veliké štěstí, že přišel právě Havlíček, celý člověk, ryzí český demokratický duch s velikým rozhledem, pravou, ze srdce jdoucí jadrností a především neochvějný zápasník. Doba žádala reka a rek přišel. Noc, jež hrozivě valila se na omladlou českou kulturu, nemohla zavládnouti tam, kde byl osvěcovatel tak neunavný a neohrožený jako Havlíček.

Havlíček dovedl promluvit slovo v čas; jeho verše i články se nečtly v tom smyslu, jak dnes čte se spousta knih, Havlíčkova slova žila. Žila v srdcích, nebyla pro požitek chvilkový, aby pak zase mrtvě tlela v knihách — tohoto obyčejného losu tolika spisovatelů nemohlo se dostat Havlíčkovi, jehož nebylo nic tak daleko jako řemeslná výroba knih.

Známe v české literatuře věci, které způsobily větší rozruch; švindlu, chytráctví a nepopíratelné společenské hladkosti a obratnosti Hankově podařilo se vynést „národní palladium“ Rukopis královédvorský, ale Rukopis je mrtev a „Křest svatého Vladimíra“

žije. Poctivost v literatuře je nutna jako všude v životě a poctivé a opravdové buď Havlíčkovo jubileum.

Oslava Havlíčkova, bude-li opravdu v Havlíčkově duchu, totiž demokratickém a prostém nafouklé frásovitosti, bude-li všude s úctou vzpomínáno výchovné práce jeho na národa roli, může býti se stanoviska sociálně demokratického jen upřímně vítána. Nemohli jsme se dokonce rozehráti pro Riegrovy oslavy, ba ani Palacký, zabraný do studií historických a žijící ve sférách šlechty a měšťanských patriciů nemohl býti českému dělnictvu sociálně demokratickému blízkým. Ti potřeb dělnictva neznali, byli mu cizí, ba proti základním požadavkům dělnictva se stavěli. U Havlíčka proniká však ryzí směr demokratický, přiklání se ku všeobecnému právu hlasovacímu, klade důraz na lidové vzdělání (učit lid a zároveň od lidu se učit) a brojí proti zotročování absolutismem světským i církevním i proti každému vykořisťování člověka člověkem. Jest sice u Havlíčka dosti výroků i úsudků, jež správné nebyly, ale liberalism jeho je na onu dobu pochopitelný.

Při jeho mládí, při neobyčejně obtížných a svízelných poměrech, v nichž žil, jakož i těžkém, celou jeho bytost vyčerpávajícím boji politickém, jež vedl, nezbylo mu takřka ani okamžiku, jež by mohl věnovati studiu problémů socialistických, tehdy ještě silně utopistických a nevalně známých.

Byl-li předpojat proti některým socialistickým směrům, nechápal-li dobře komunism, vyslovuje-li se na příklad příkře o Cabetovi, na druhé straně zase dobře vycíťoval, že stávající zařízení, absolutistický stát, je nejmizernější korrupční instituce, která vybírajíc libovolně a bezprávně od národa dávky, rozháze a rozdává je „povaľovačům národu nic neplatným a pochybníkům mizerným“, vynaloží je na uplácování atd. Tou kritikou absolutismu nepřímou také pro socialism působil, nehledě ani k tomu, že v četných otázkách povznáší se k pravé výši humanity a mravní velikosti.

Život Havlíčkův.

Nelze zrovna říci, že by mládí Havlíčkovo mělo zrovna blahodárný vliv na jeho niterný život. Naroděn 31. října 1821 v Borové u Přibyslavi, kde otec jeho byl kupcem, byl vychováván nejvíc na borovské faře, kde farář Jan Brůžek, u něhož teta Havlíčkova byla hospodyní, byl vlastně prvním vychovatelem Havlíčkovým. Borovský učitel Linek neměl takového vlivu. V letech 1830—31 navštěvoval Havlíček německou školu jihlavskou; německá škola byla tehdy nezbytnou přípravou k vyšším studiím, ale jihlavská škola se svým německým šovinistou ředitelem Olerem vypěstovala v Havlíčkovi jen odpor proti německví. Dále vidíme Havlíčka ve školách v Německém Brodě, kamž i r. 1833 rodiče Havlíčkovi se přestěhovali.

Tato školní leta Havlíčkova stojí výhradně pod vlivem kněží, neboť vychovatelé světsí nebyli zrovna vynikající světla. Vidíme, že nejvíce naň působil farář Brůžek a páter Divok, učitel Havlíčkův na premonstrátském gymnasiu německobrodském. Pro život neznamenal tato průprava ničeho a na vývoj Havlíčkův měla vliv spíše neblahý.

Od r. 1838 studuje Havlíček v Praze filosofii *); z četby jeho měly naň zvláště dobrý vliv osvěcenské spisy J. G. Zimmermanna. Po ukončení „filosofie“ stál Havlíček před volbou povolání. Nitro Havlíčkovo bylo tenkrát prosyceno tradicemi náboženskými, jaký div, že chtěl spojití kněžství se spisovatelstvím a rozhodl se státí se duchovním. Původně zamýšlel vstoupiti do

*) Tak zvaly se dnešní VII. a VIII. třída gymnasia.

řádu jesuitského, ale rozmyslil si to a zvolil si kněžství neřeholní.

Roku 1840 je Havlíček alumnem pražského semináře. Pražský seminář má aspoň jednu zásluhu: vypěstil Havlíčkovo stanovisko protihierarchické, otevřel oči mladíku, dosud ideálně divajícimu se na kněžské povolání, jako na vážné a vznešené. Dříve znal Havlíček sympatické představitele tohoto stavu, nyní měl potěšení seznámiti se s typickou figurkou liguriána praesesem semináře Ant. Rostem. Tomuto „vlku Rožni“ věnuje Havlíček po zásluze první své protiklerikální epigramy, jako onen:

„Proč pak mají mužské cechy
na kloboucích velké střechy
jako praeses Antonín? —
Rádi mají v mozku stín.“

Havlíček viděl v semináři povahy k vyšším bázlivé a k nižším mstivé (professoři Mařan a Smutek), viděl zde jesuitské špiely a intrikány a to rozhodlo, že smýšlení jeho, dříve tak nábožensky zanícené, mění se v kritické nazírání na církevní instituce.

V semináři pěstuje Havlíček horlivě studium slovanských jazyků, což mu ovšem se strany představených k zásluze přičítáno nebylo. Výchova kněžská byla tou nejmalichernější a nejvíce demoralisující; pochopitelně je, že poctivý Havlíček byl jedním z těch, kteří byli svaté theologii tuze „ostří do žaludka“, jak sám píše. Seminář byl pro Havlíčka dobrou školou života, poznal na vlastní oči nefalšované jesuitské pobožnůstkářství, rozplynuly se jeho ideální představy a místo nich nastoupilo přesvědčení, jak hlubokých oprav potřebuje církevní organism. Seminář stvořil Havlíčka protihierarchického, dal mu příležitost vniknouti v povahu klerikalismu. Jeho působení bylo však dosti krátké — beznáboženským se Havlíček přece nestal a skoro litujeme, že rektor Büttner poslal dosti brzo Havlíčkovi listek, kde s poukázáním na to, že prý málo povolání k stavu duchovnímu a lehké zásady jevil, „jeho arcibiskupská milost“ vylučuje jej ze semináře.

Převrat v niterném životě Havlíčkově způsobený seminářem je první důležitou událostí jeho života. Dosud jeví Havlíček spokojenost se řádem světa, roucho duchovního má mu býti podporou činnosti osvětové a vychovatelské. To klerikálové rádi akcentují. Ale napsal-li Havlíček roku 1840 ony, klerikály se zálibou citované verše: „Chůvo moje milá náboženství!“, nezapomínejme, že napsal hned roku 1841: „Bratře Čechu, shoď černou hazuku! Bratře Čechu, podupej komžíčku!“ Ve svém kředu z téže doby, kde přiznává

Iesuitský marš.

Kresba J. Stroffa. — Z něm. překladu »Křtu sv. Vladimíra« od dra V. Vohryzka. Nákl. Grossmanna a Svobody.

se k víře v boha, podotýká též ihned: „Věřím, že o něm nebudu nikdy nic jistého věděti, a věřím, že by to pošetilost byla, přít se kolik má vlastností.“ O Kristovi praví: „Věřím v Krista, syna člověka, učitele našeho, jenž se počal z Marie, pod Pontským Pilátem trpěl, ukřižován umřel. Věřím, že jen z nouze a pro hloupost židovskou se jmenoval synem božím...“

Zdá se mi také, že i sám Havlíček jen z nouze a pro hloupost českou napsal tak mnohý obrat, který

klerikálové dnes tak rádi vyloví aby jim dokazovali, že Havlíček tak velkým jejich odpůrcem nebyl. Havlíček rozešel se v srdci svém s církví, neuznáváje její morálku; pravíť v témže svém kředu: Nedoufám ničehož, neboť nic z toho, co římská církev doufá, nepotřebuji a byť bych potřeboval, dosáhnouti nemohu. Hříchy mi bůh odpustiti nemůže, a kdo by to myslil, ovšem si ulevuje, ale božstvu i lidstvu se rouhá... Ani zatratit ani odměnit mne bůh nemůže a nechce. Já sám se mohu zatratit a odměnit sobě (v jiném smyslu). — Miluji, ale co, nevím, za zásluhu si to nepokládaje, neb láska se mnou srostla jako květ se stromem. Ale boha nemiluji, neb ho jen ctíti mohu, ale ne milovat. Též veškeré lidstvo nemiluji, neb mnozí lásku nezasluhují; nepřítel milovat nemohu, aniž jich Ježíš miloval, ačkoli tak praví, neb jiná věc někoho milovat a opět jiná, o jeho dobré péči mít. Láska se neplatí po peněžkách a kdo praví, že celý svět miluje, ten ani nezná lásku a pošetile mluví.

Na mladého muže jistě řeč pozoruhodná, ukazující, jak se v něm lámaly staré tradice. Nerozešel-li se docela s náboženstvím, rozešel se nadobro s oním policejním a absolutistickým rázem jeho, nikdy nezdálo se mu náboženství potřebným proto, aby dle výroku Voltairova dávalo pozor na zločiny skryté, jako zákony dávají pozor na zločiny zjevné. Havlíček chtěl reformovat, co se reformovat nedalo, a marnost toho někdy sám si jaksi uvědomoval. („Křest sv. Vladimíra“.) O tom, co dnes je přirozeným důsledkem náboženských krisí, bezkonfesijnosti, se u Havlíčka jednati nemohlo, nedoporučoval ani přestup z církve katolické k jiné, ale chtěl zlepšit katolictví.

Pozoruhodným je pro nás však onen náboženský proces, který Havlíček prožíval. Tím, že náboženským člověkem býti nepřestal, nejsou jeho náboženské krise méně pozoruhodny a cenny i pro člověka dnešního. Doba, v níž Havlíček žil, jeho optimism v názírání na kněze, který přinesl si již z borovské fary a

jež nedovedl ani páter Rožen docela vyvrátiti, vysvětluje poměr jeho ke katolictví.

Vykonal-li seminář niteruý převrat u Havlíčka, další doba soukromých studií a cest dala Havlíčkovi zase hojně životních zkušeností. Byla to hlavně cesta do Ruska, kde byl r. 1843 a 1844 vychovatelem v domě prof. Štěpána Ševyrema. Bystrým kritickým zrakem dívá se Havlíček na Rusko v „Obrazech z Rus“, prvním to cestopise českém stojícím na výši literární, bohatém na pozorování života ruského, svěžím a psaném se vzácným smyslem politickým a sociálním. Rusko bylo po semináři pro Havlíčka druhou školou života, zde měl příležitost poznati onen velebený shnilý slovanský stát se samoděržavím, zlodějský ři činovníky a šlechtou o nic lepší. Vidí hrozný útisk ruského lidu a šlechtickou zvěli; píše o tom: Zvelebovat panství v Rusích jest velmi lehká věc; potřebí k tomu jenom nemít svědomí. Kde sedlák pánovo jmění jest, uloží se mu jen práce bez ohledů a celé to zvelebování záleží hlavně v tom, že se síly poddaných tak z tuha napnou, jenom co by nepraskly.

Jak carism vychovává, uvádí Havlíček pěknou ukázkou v článku „Neobyčejný katechism“ (Národní Noviny 25. ledna 1849 a Duch Národních Novin str. 48), jehož titul s autografem Havlíčkovým (H. Borovský) reprodukuje.

KATECHIZM

O CZCI CESARZA WSZECH
ROSSYY.

CZYLI

OBJASNIENIE CZWARTEGO PRZYKAZA-
NIA BOSKIEGO W STOSUNKU DO
ZWIERZCHNOSCI KRAIOWEY.

Z A

NATWYŻSZYM ROZKAZEM

dla

UŻYCIA PO SZKOLACH I KOŚCIOLACH RZYM-
SKO-KATOLICKICH WIEJSKICH

WYDRUKOWANY.

H. Borovský
1849.

Překlad: Katechismus o ctění Císaře Všeck Rossii čili výklad čtvrtého božího přikázání s ohledem na představené zemské, dle nejvyššího rozkazu pro užívání ve školách a kostelech římsko-katolických vesnických vytištěný. Ve Vilně, v tiskárně dioecesální 1840.

Takové „pěstění loyálnosti“, vtlokání psí servilnosti Polákům se strany ruské vlády, pohnula Havlíčka k otištění tohoto zajímavého dokumentu, katechismu, v němž car ruský nad boha se vynáší.

Není divu, že Havlíček, tak bystře pozorující, znechutil si brzy carské absolutistické Rusko a pomýšlí na návrat domů. „Nasytil jsem se již ruských kožichův,“ píše a také později v „Pražských Novinách“ vyjadřuje své zklamání nad oficiálním Ruskem: „Ruské mrazy a ostatní ruské věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky... tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, pouhým neústupným Čechem“.

Rozhodnutí Havlíčkovo státi se spisovatelem, které učinil již před cestou svou na Rus, určuje také směr jeho prací a studií. Je to hlavně Gogol, jež Havlíček s láskou studuje a překládá. Těžko také najíti autora, který by barvitěji dovedl vystihnouti duši ruskou a bolesti pravého milence své země, jako učinil Gogol v líčení své krajiny. Z Gogola mluvila krásná a světlá stránka lidu ruského, z Ruska oficielního však páchla jen strašná demoralisace samoděržaví.

Havlíček jistě je jedním z nejčeštějších spisovatelů, ale to nevadilo mu studovati osvícenskou literaturu německou, hlavně spisy Lessingovy, od něhož epigramatickou úsečnost si oblíbil, filosofická díla J. G. Zimmermanna, od něhož naučil se odporu proti národnímu šovinismu, čte Goetha i autory mladého Německa, s nimiž pojí jej snaha po pravdě v poesii. Havlíček má krásné a zdravé zásady o tvorbě literární, rozlišuje poesii na opravdovou a křiklavou; opravdová poesie je jednoduchá, opravdu a upřímně prožitá i procítěná; poesie křiklavá však prázdné mlácení slámy třebas s velkým hlukem a bengálem.

Raději psáti jadrně a prostě, nežli bezvýrazně, ale vybroušeně; spisovatel má vniknouti do duše národa a proto Havlíček studuje pečlivě lidovou samorostlou poesii. Proto to zvláštní kouzlo jeho lidovosti, nenucenosti a nevyrovnatelné svěžesti jeho veršů v duchu prstonárodním. Havlíčkovy práce satyrické a epigramy tnou proto do živého, že mají onu vzácnou vlastnost, kterou Havlíček tak na Gogolovi cenil: „že není to satyra vynucená i vymačkaná tak jako ji pozorujeme u veliké části německých humoristů, kterých jest čtenáři líto jako koní hnanych od nemilosrdného vozky do příkrého vrchu“.

Vidíme na Havlíčkovi, že pojímal úkol českého spisovatele docela jinak, než jak tehdejší české plané vlastenčení činilo. Vlastenectví stalo se jakýmsi národním fetišismem, nebylo vzděláváním a uvědomováním lidu, ale chorobnou domýšlivostí, národním pámbíčkářstvím a leckdy policajstvím. Není divu, že Havlíček nad mnohými literárními plody svých vrstevníků vrtí nespokojeně hlavou a přeje jim, aby je sežraly myši neb aspoň čert je vzal. „Kdybychom čas a práci, kterou nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější, kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřejši a prospěšněji bychom jednali. Já pak co se mého osobního mínění týče jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlast umřítí, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.“ Lierární soudnost Havlíčkova je na tu dobu opravdu vyjimečná.

Tak i v antické literatuře si liboval jako ve všech plodech zdravého, křesťanstvím nezkaženého ducha, o čemž svědčí záliba jeho v Lukianovi, britkém satyrikovi řeckém. Na knize: „Některé spisy Luciana, přeložené od Ignácia Hájka, profesora humanitního na c. k. gymnazium v Litoměřicích“ je podpis Havlíčkův a jisto je, že plody Lukianovy rád čítával a se zálibou i v tvorbě své užíval. („Slovan“ 1851 č. 8.) Roz-

košná Havlíčková figurka Perunova ze Křtu svatého Vladimíra překonává i Lukianovu znamenitou karikaturu Diovu (pan professor Ignácus Hájek psal: Joviášovu).

Škoda, že knihovna Havlíčkova rozptýlena a ztracena byla, snad mnohý ještě rys Havlíčkova niterného života by se ukázal. Dnes, kdy antika moderními vzdělanci tak vysoko jako lék proti křesťanské hnilobě jest ceněna, je zajímavé, že i na starší dobré autory naše jistý vliv měla, a láska k ní, jež dnes krásně projevuje se na př. u Machara, má již v starší naší literatuře kořeny.

* * *

Po návratu z Rusi počíná vlastní literární dráha Havlíčkova. Byla to zvláště ostrá kritika Tylovy práce „Poslední Čech“ a pak „Obrazy z Rus“, jež získaly mu pevnou půdu v literatuře. Havlíček stává se redaktorem „Pražských Novin“ Medauových a „České Wčely“, jejich beletristické přílohy. Na redakci listu beletristického měl Havlíček přípravu dokonalou, na redigování listu politického vyspěl brzy velmi pilným studiem spisů státovědeckých a hlavně svým velkým rozhledem a bystrým pozorovacím talentem.

Noviny měly úspěch a za vedení Havlíčkova našly zcela jiného rázu nežli za dřívější redakce Storchovy. Za zlepšených poměrů pomýšlí Havlíček na sňatek se slečnou Weidenhoffrovou, dcerou německobrodského měšťana. Se sňatkem sešlo a tato episodka je jen zajímavá tím, jak česká buržoasie nazírala na práci novináře, hledíc úzkostně pouze na stránku výdělečnou.

Havlíček seznal brzy, že redigování dvou listů nemožno zařídit tak, aby buď jeden či druhý list netrpěl. Vzdal se tudíž redigování „České Wčely“ a věnuje se koncem r. 1846 výhradně české žurnalistice politické, jejímž je nejlepším představitelem.

Havlíčkovo proslovení k čtenářům v 1. čísle „Pražských Novin“ dýše tou upřímnou snahou povznést

českou žurnalistiku, slibuje zde, že „všemožně k dobrému prospěchu sloužiti a svědomitě ten ouřad zastávati chce“. Ráz „Pražských Novin“ dán je politickým vyznáním Havlíčkovým, liberalismem s tendencí proti absolutismu a byrokratismu. Havlíček dovedl tento svobodomyšlný a národní ráz i za tehdejší censury v absolutistické době svému listu zachovati.

Noviny Havlíčkovy mají ráz listu, jenž chce lid vychovávat. Havlíček byl odpůrcem všech „krvavých seker“, v novinách Havlíčkových marně bys hledal vyšlapávání sensací, vražd a podobných pochoutek jako pro dnešní čtenáře „Národní Politiky“. To by si měli uvědomiti čtenáři krvavých, sensačních listů, jimž na hospodářském povznesení národa pramálo záleží a které pracujícím vrstvám jen v zad vpadají — že ideál Havlíčkových novin byl docela jiný nežli směr dnešního nejčtenějšího denníku, „Národní Politiky“.

Havlíček všimá si každého svěžího hnutí v cizině, poučuje nejen politicky, ale i po stránce praktické, na příklad články z oboru práva, hospodářství a j. Leckdy provedl censure podařený kousek; nemoha mluvit o neblahých poměrech českých, mluví o poměrech irských. „Tipperarské listy“ líčí pod rouškou boje národa irského proti despotickým a hrabivým Angličanům odpor českého národa proti vládnímu absolutismu rakouskému. Tyto články opravdu probouzely mysl. Tak vznikl v Praze roku 1847 tajný spolek »Repeal« (ripíl — odvolání, bylo heslo irského bojovníka za osvobození Irčanů, O'Connella), vznikaly po venkově spolky vzdělavací, osvětové, jevil se zájem o školství atd.

Po událostech ve Francii r. 1848 zavál svěží víchř Evropou, starému absolutistickému Rakousku bylo odzváněno. Ono velké revoluční hnutí přeneslo se i do Čech. Ráz jeho v Čechách je protiabsolutistický, zavrhuje feudalismus i výsady stavovské, domáhá se pro střední a selskou třídu práv politických. Národnost a politická svoboda jsou vůdčími hesly oné doby, měšťáctvo chce konstituční parlament,

národní gardy, dozor na hospodářství státní a veřejné řízení. Ono hnutí v Čechách není proletářské a k požadavku všeobecného rovného práva hlasovacího nedospělo, chce jen rozšíření práva hlasovacího na střední stav a sedláky. Ale všeobecné právo hlasovací vnikalo již i do Čech z ciziny přes konservativní smýšlení českého měšťáctva. Po útěku typického představitele absolutismu Clemense Metternicha je dynastie rakouská naladěna konstitučně.

Nacionalistický a slovanský ráz českého hnutí revolučního vystupuje všude v popředí; po stránce sociální však nevidíme valného zájmu o třídu dělnickou. Je zde jen snaha o vybavení lidu selského z nevolnictví; otázka zrušením poddanství vyřízena, ale takového pochopení pro dělnictvo a jeho potřeby, jako bylo ve Francii, nestává. Jisté porozumění pro socialism mají jen živly radikální (na př. Sabina všimá si pilně utopického socialismu), ale půda není zkyprěna, dělnictvo není politicky uvědomělé, by práv svých se domáhalo, o organizaci a uvědomění třídním, těchto nepřekonatelných zbraních nynějšího organizovaného proletariátu není mezi dělnictvem tehdejší potuchy. Podobně neuvědomělé je tehdejší slabé hnutí ženské.

Po prohlášení konstituce a zrušení censury vítá Havlíček v „České Wčele“ novou dobu a nabádá, by k vůli zamezení bouří intelligence lidu význam konstituce vysvětlovala a jej poučovala, aby tak politický převrat nebyl provázen krveprolitím. Konstituci posuzuje Havlíček velmi střízlivě, staví požadavek odtržení koruny české od německého spolku a přeje si, aby česká koruna v císařství Rakouském všelike samostatnosti a zároveň výhod velkého státu užívala. Havlíčkova nejznámější politická píseň: „Šuselka nám píše“ čelí proti obeslání frankfurtského parlamentu, jež Čechy i Morava, jako země k území německého spolku náležející, měly obeslati. Havlíček vystupoval v „Národním výboru“ proti snahám velkoněmeckým a jeho činnost politická má ten protiněmecký a proti-

frankfurtský ráz. Havlíček chce pro korunu českou v císařství Rakouském úplné správní samostatnosti a zvláštní sněm, chce důstojnou rovnost jazykovou a žádá zlidovění českého sněmu, jsa přesvědčen, že středověké stavovské zastoupení (šlechta, kněžstvo, měšťanstvo) je nespravedlivé.

Havlíček zasazoval se dále za svolání slovanského sjezdu, pro nějž získal i Poláky a který dne 30. května byl také zahájen. Zatím provokativním vystupováním orgánů vládních, bezohledností Windischgrätzovou nastaly bouře svatodušní a Windischgrätz a hr. Lev Thun začali v Čechách hospodařiti absolutisticky, vzdor tomu že ujišťovali, že dosavadní svobody zachovány budou. Nastala doba oněch pověstných soudů, o nichž Havlíček píše: Vojanský soud, to je samec, soudí jen se práší atd.

Revoluční hnutí určilo také další žurnalistickou činnost Havlíkovu. Již dříve cítil, že „Pražské Noviny“ jako list na vládě závislý nemohou býti mluvčím nezávislým; vzdal se tudíž vedení listu toho a založil s přispěním hr. Vojt. Deyma list nový: „Národní Noviny“, jichž prvé číslo vyšlo 5. dubna r. 1848.

„Národní Noviny“ jsou nejdůležitějším žurnálem oné doby, směru opravdu vzdělavacího. Jejich program je vytyčen takto: Skutečná rovnost národa, spojení zemí koruny české, zrušení práv feudálních, rovnost všech stavů před zákonem, soudy přísežných, odpovědné ministerstvo koruny české, všeobecný sněm celého národa, národní gardy všude a úplná reforma škol a úřadů. Havlíkův denník stojí na vysoké výši žurnalistické, podává cenné věci z ciziny, kde domácí látka nestačila a je na dobu svou velmi nestranným, všimajícím si nejrůznějších potřeb doby. Měl rubriky „Z Moravy“, „Z Vídně“, rubriky slovanské, satyrickou část, rubriku pro události pražské atd. „Národní Noviny“ byly zastaveny úředně dne 19. ledna 1850. K „Národním Novinám“ družil se krátký čas první satyrický list český „Šotek“ (od 7. ledna 1849 až do 1. dubna 1849).

Politická činnost Havlíčkova jako aktivního politika nemá toho významu jako činnost žurnalistická. Byl zvolen do říšského ústavodárného sněmu v době svého uvěznění na Hradčanech, kde dne 8. července 1848 byl zavřen ve vojenském vězení. Ale ve volbách do vídeňského parlamentu, jež právě se konaly, byl Havlíček hned v pěti okresech zvolen. Ponechal si mandát za okres humpolecký. Zvolení Havlíčkovo za poslance znamenalo i jeho vysvobození a Havlíček odjel do Vídně. Velkou jeho činnost parlamentní nebyla. Jak přišly vídeňské bouře říjnové, uprchl s Riegrem z Vídně. Sněm kroměřížský byl brzy rozehnán a prohlášena oktroyovaná ústava z 4. března 1849, v níž vystupuje zase starý tuhý absolutism a centralism. V této těžké reakční době jeví se novinářská činnost Havlíčkova nejkrásněji. Poslední půlletí „Národních Novin“ a pak články z Havlíčkova „Slovana“, jež po potlačení „Národních Novin“ za nemalých obtíží a překážek v Kutné Hoře vydával, jsou nejskvělejší žurnalistickou prací Havlíčkovou. A vláda odvážného žurnalistu ani konfiskacemi ani nesčíslnými šikanami ani nabízením úplatku zdolat nemohla. Porotci jednohlasně osvobodili obžalovaného Havlíčka v památném onom přeličení ze dne 13. dubna 1849. Místo Havlíčka byla tak absolutistická vláda na lavici obžalovaných.

Prohlášením stavu obležení byl liberalism i slovanská politika nejtíže zasaženy. Byrokrat, voják a klerikál rozdělili se o panování. Havlíček v několika satyrických písních líčí tento strašný stav — je to pravý havlíčkovský smích skrze slzy, neboť reakce nejen brutálně rdousila, ale i korumpovala život veřejný. V Čechách bylo mrtvo, nade vším vznášel se jako Damoklův meč absolutistický terror, o svobodě tiskové nebylo ani řeči, takže satyry Havlíčkovy jen v opisech kolovaly.

Oscar Wilde napsal kdesi, že kde začíná úředník, tam přestává člověk. Ona doba, tak zv. bachovská,

od r. 1850 – 60, ukazuje pravdu toho rčení. Byla to apotheosa absolutistické libovlnosti, praví jeden z biografů Havlíčkových, Waldau v „Obrazích života“ r. 1861: „Z vídeňských dílen na zákony litaly pověstné ordonance a tajné vzkazy telegrafem až do nejzazších koutků říše a písničku, kterouž ve Vídni naznačili, zpívali všude vždy věrní a přehorliví byrokrati. Byla to podivuhodná jednomyslnost, kteráž tenkrát vládla v státním životě rakouském i ze všad slyšáno jen zpupné břinkání šavlí a ostruh, jen plané jidášské fráze jistých kazatelů, jen cinkání zlata a šumění bankovek v berničních úřadech! Každý měsíc se dostavil nový příplatek, musilo se poráde jen platit a mlčet. Každé volné slovo bylo přísnou kletbou stiháno a zavřeno pod desaterý zámek — slovo „svoboda“ mělo věrně poslušným národům býti knihou o sedmi pečetích. Za to však kvetlo špehýřství bujně a krásně. V těch dobách nastaly krásnému českému jazyku a písemnictví dnové nejtěžších zkoušek, jazyk náš byl vypuzen z úřadu a školy, národní literatura, tento věrný obraz společenského života, byla do šatlavy strčena, v pusté samotě naslouchala místo klokotu slavíků jen chraplavému krákorání černožlutě oděných žaláříků. Její dcera, nebohá žurnalistika, s vypáleným znamením na čele, stížená pouty a koulemi, byla na galeje odsouzena. Běda jí, promluvila-li vroucné, nadšené slovo, ve prospěch vlasteneckých zájmů, nebo pohlížela-li dokonce s touhou zpět na krásné doby dávné minulosti; běda jí, odvážila-li se přitlumenému vzdechu proti neblahé chase kožených byrokratů, centralistů a fanatických poněmčovatelů. Opposice, byť i sebe skromnější, proti hospodaření oněch „pánů“ byla by bývala velezrádou, urážkou veličenství. Jistí „biedermänner“ byli by nejraději poslali na Špilberk nebo do Kufsteinu nebo do Munkače zlosyna, kterýž si troufal říci: Pro boha, dejte nám maličký výsadní list svobody místo toho zástupu pastýrských listů; uzavřete raději konkordát s národy, než s Římem!“

Za takových poměrů, přímo nesnesitelných, proměňujících celý stát v kriminál se široce rozvětvenou soustavou špiclovství a ukrutností policejních měl Havlíček pracovati žurnalisticky! Ale právě v té době stojí Havlíček žurnalisticky nejvýše; „Slovan“ a poslední doba vycházení „Národních Novin“ jsou skvělým vysvědčením Havlíčkovy mravní síly. Havlíčkovy noviny byly tehdy jediným žurnálem, který, abych užil výroku Emersonova, byl tím větším dobrodiním, poněvadž byl výtečným a jediným prostředkem proti monarchické tendenci zatajování. Absolutismus rád pracuje po tmě. (Policie jako kočky ráda po tmě chodí.) Havlíček pokládal za svoji povinnost upozorňovati lid na tuto podkopnou práci jako učitel a nabádati neunavně ku bdělosti a vzdělávání. Jde o to nejen zdůrazniti důležitost Havlíčkovy práce žurnalistické, ale i ukázati věc s takové stránky, kde Havlíčkův význam buditelský srovnáním tím krásněji vynikne. Havlíček cítil s bolestí chudobu národa, malost poměrů, pozorujeme často jeho toužebné povzdechnutí, co všechno dalo by se vykonati, kdybychom měli více prostředků, jakých velcí národové mají nadbytek. A tím větším obdivem naplňovati nás musí, že to, co u velkých národů bylo dílem promyšlené, ohromnými prostředky vládnoucí a vlivné organisace, u nás bylo dílem chudých jednotlivců a k tomu ještě i toho nejzákladnějšího práva lidského, osobní svobody zbavených. I kdyby zde nebylo Brixenu a ustáleného již přívlastku brixenského mučedníka, nebyl by význam Havlíčkův menší, neboť vlastní význam hrdinův je v jeho činnosti, s níž proti překážkám bojoval, v tom, že ani za poměrů nejhorších činným býti nepřestal, nikoli ve způsobu, jakým ho hrubé násilí zdolalo. Pro nás je měřítkem Havlíčkovy velikosti vytrvalost a síla, kterou vyvíjel, a obraz o ní učiní si čtenář nejlépe, uvědomí-li si, jak krutě tehdejší absolutism při každém vzmachu Havlíčkova ducha otravovati dovedl. Tato velká vzdělávací práce tím většího ocenění zaslouží, že nebyla dílem člověka

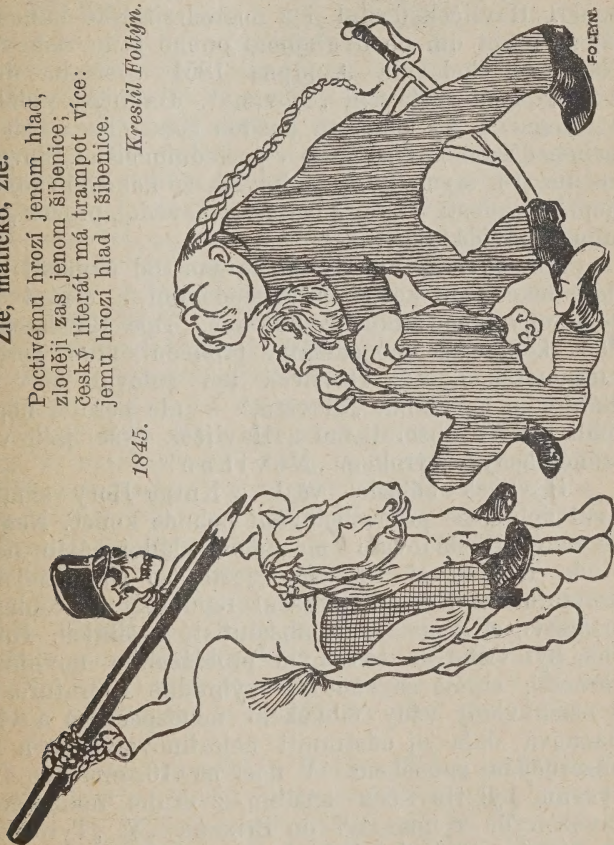
svobodě občanské v celém rozsahu se těšícího jako u žurnalistů anglických, ale dílem člověka stále vězněného, vězněného i když byl na svobodě, neboť

Zle, matičko, zle.

Poctivému hrozí jenom hlad,
zloději zas jenom šibenice;
český literát má trampot více:
jemu hrozí hlad i šibenice.

Kreslil Foltyrn.

1845.

dobrodinci jako Bach i vojenští pánové, ti praví „maršálové Komispetri“ dali mu každé chvíle znáti nejcitelnějším způsobem, že jej černý dvouhlavatý orl drží stále v klepetech.

Vláda Bachova vydáním zákona z 10. července 1851 zrušila vlastně všechnu svobodu tisku a bylo zřejmo, že toto nové ostří zastihne Havlíčkova „Slovana“ nejdříve. Pan Bach si s výstrahou jistě pospíšil. Havlíček dostal ji z místodržitelské kanceláře již za deset dní po uveřejnění onoho řádu tiskového. Na to následovala 9. srpna 1851 výstraha druhá s pohružkou zastavení „Slovana“. Havlíček viděl, co to znamená, že vláda za každou cenu chce se zbaviti nepohodlných novin, proto v posledním čísle „Slovana“ ze dne 14. srpna trpce podotýká, že nehodlá žádnému dopřáti radosti, aby „Slovana“ zapověděl, pročez „sobě sám zapovídá „Slovana“.

Ani odstoupením Havlíčkovým od činnosti žurnalistické není konec pronásledování a týrání jeho se strany pomocníků absolutismu. Dne 12. listopadu 1851 konalo se ono památné přelíčení před porotou kutnohorskou, kde Havlíček byl žalován pro dva články z nebožtíka „Slovana“ — ale porotci nepodlehli terroru absolutismu a Havlíček vyšel jako vítěz jednohlasným výrokem „Nevinen!“

Havlíček odjížděl však z Kutné Hory smuten; tušil dobře, že pronásledování nebude konec. Nemýlil se také. Následovalo ono známé vládní násilí, neboť vláda troufala si tím více, ježto po Napoleonském převratu ve Francii, zrušení republiky a prohlášení císařství, cítili se i naši absolutisté posilněni. Havlíček, byť vzdal se veřejným prohlášením novinářské činnosti, chtěje se věnovati výhradně literatuře, byl v očích vlády vždy člověkem nebezpečným a vláda Bachova dala jej odstraniti nejrafinovanějším a nejmizernějším způsobem. V noci na 16. prosince 1851 vyrván byl Havlíček násilím z kruhu rodinného a zavezen do vyhnanství do Brixenu. V „Tyrolských elegiích“ a v dopise Palackému vyličil Havlíček sám onu Bachovskou exekuci na něm provedenou.

Pan Bach, tvůrce „tajných ordonancí“, chtěl si, jak podotýká Waldau, založiti po příkladu Napoleona III. několik rakouských Cayenn. A takovou

Cayennou bylo pro Havlíčka klerikální, pobožnůstkářské Tyrolsko, kde v Brixenu, odříznut od celého světa, žalostně živořil. Havlíčkova rodina, choť Julie a tříletá jeho dcera Zdeňka, přijela sice později sem za Havlíčkem, ale i tak působilo brixenské vyhnanství zlobně na zdraví a ducha vypovězeného trpitele. R. 1854 v říjnu paní Havlíčková s dcerkou jsouc churava zase se do Čech vrátila a Havlíček osaměl. Býti odříznut od veškeré kulturní práce, od plného a činorodého života, to duchu tak vynikajícím bylo příliš krutým trestem. A pak trýznilo jej vědomí, jak absolutism tehdejší zkorumpoval celou řadu slabých povah. Ještě když Havlíček vydával „Slovana“, štilili se ho mnozí vlastenci, nechtějící se vydávati v nebezpečí vládní nemilosti, jiné vlastence, jako dějepisce V. V. Tomka vidíme u vládního žlabu, ba žurnalistický reptil Jakub Malý troufal si o Havlíčkově činnosti novinářské v Kutné Hoře napsati dokonce následující ničemnost: „Působení Havlíčkovo v Kutné Hoře bylo literaturě naší k veliké škodě tím, že zvláště nižší třída čtenářstva předráždila si příliš kořeněnými spisy jeho žaludek v té míře, že již nechutná jí strava mírnější chuti, třeba byla sebe zdravější a vydatnější. Co tím uškozeno, budou bohužel mít napravovat mnohá leta.“

Vládě se zdařilo Havlíčka duševně i tělesně ubít. Teprve po dlouhých prosbách Havlíčkových přátel povolen Havlíčkovi návrat do Čech v dubnu 1856. Zlomený a na smrt chorý vrací se Havlíček domů, kde teprve se dověděl, že choť jeho Julie zatím již zemřela.

Havlíček nepřežil ji dlouho. Stížen prsní tuberkulosou marně hledal uzdravení v lázních Sternberských na panství smečenském, ale již dne 29. července o 5. hodině odpoledne dokonale v Praze svůj strastiplný, ale hrdý a plodný život.

Tlak absolutismu byl takový, že noviny se bály přinést větší zprávy o úmrtí Havlíčkově a tehdejší novináři čeští báli se takřka pronést jeho jméno.

Ale brzy je památka Havlíčkova vzkříšena a očištěna, stal se národním hrdinou rázu skoro až legendárního, jeho utrpení, mučnická gloriola jeho jímala snad až příliš na úkor chápání jeho vlastního významu jako politického bojovníka, kulturního pracovníka a buditele. Doba dnešní splácí Havlíčkově památce dluh, máme velká i dobrá vydání jeho spisů a velmi bohatá literatura o Havlíčkovi svědčí, jak živoucí je jeho památka.

* * *

Vydání spisů Havlíčkových jsou velmi četná. Z prací o Havlíčkovi uvedeny budtež práce Masarykovy a Tobolkovy (v Laichtrových Dějinách české literatury), jichž i v tomto pojednání užito. V duchu více konservativním je psána novější práce Srbova (Šimáček), starší biografie Tůmova zajímá spíše prameny, jež tehdy byly spisovateli po ruce. Spisy Havlíčkovy vydávali dobře Quis (Básnické spisy), Tobolka (politické). Ze starších vydání uvádíme vydání Zeleného. Velmi zajímavá je korespondence (vyd. Quis); z pojednání o Havlíčkovi cenné jsou práce Jakubcovy.

Doslov.

Budiž ještě promluveno o Havlíčkově nazírání na školství a o činnosti jeho kulturní a vzdělávací.

Havlíček všimal si školství bedlivě a jeho zdravý a praktický duch vystihl z větší části dobře, jakých reform škole třeba. Tak je Havlíček oproti tehdejší převaze němčiny rozhodně pro vyučování v jazyku mateřském; ukazuje, že zvláště na školách průmyslových je německý výklad, jemuž žactvo jen zpola rozumí, k nemalé škodě na prospěchu žactva a překážkou řádného vzdělání odborného.

Havlíček zkrátka chce, by škola dobře pro život vychovávala, nemá dělati z dětí stroje, odměřeně se pohybující, a také učitel není učitelem jen v hodinách vyučovacích, ale celým životem. Dle Havlíčka kdo naučil se číst a psát, ještě nic neumí, nýbrž nabyt teprve příležitosti něčemu se naučiti. Nevzdělanost je matka pověry! Škola má býti místem milým, do něhož nebylo by třeba děti honiti; děti nemají seděti nehybně jako špalíkové a slabikovati. Škola nemá býti odloučena od života, má učití té moudrosti a opatrnosti, které třeba pro život.

Tento zdravý smysl pro potřeby doby Havlíček měl v hojné míře a jeho zájem o opatrovny, dále o školy reálné, hospodářské a průmyslové svědčí, že jako byl nepřítelem neplodné školské doktriny, tak horlivě se zasazoval o to, by budoucí generace byla užitečnými a praktickými vědomostmi dokonale pro život vyzbrojena. Proto pamatoval na vše co existenční boj usnadňuje. Na příklad pro dobrého odborníka, jenž dobře i v cizině uplatnit se může, je vždy nezbytnou znalost cizích řečí, proto Havlíček žádá, by se na vy-

sokých školách i cizím řečem vyučovalo. Věnuje péči stavu učitelskému žádaje vyšší vzdělání učitelů a také lepší jejich honorování, neboť jak známo v době tehdejší, kde byl výhradní autoritou kněz, byl pramálo vážen učitel, jehož postavení společenské bylo o málo lepší než obecního postuchy. O tom smutném stavu učitelstva píše Havlíček: „Mnohý učitel musí s trakařem pro dříví do lesa jezdit a rozumí se, že kdyby tu nějakou souši zadarmo a pro boha nedostal, přinucen by byl ohřívati se jenom takovým teplem, které mu bůh již do krve vložil. Jisto jest, že mnohý obecní pastýř lepší službu má než někteří ubozí učitelové, ačkoli tyto dítky a onino jen dobytek opatrují. Avšak s druhé strany se tvrdí, že větší část triviálních učitelů dle schopností svých žádný lepší plat nezasluguje. Ovšem jedno také jde ruku v ruce s druhým. Musí se zároveň i platy učitelů zlepšovati i jejich příprava a úroveň vzdělání zvyšovati. Státu ovšem málo na tom záleží, aby učitelé byli vzdělanější. Musil by je pak třeba více platiti — a lid by byl také vzdělanější. A vlk si přece přeje, aby jen on sám měl ostré zuby. A známa jsou přece slova císaře Františka I., že on nepotřebuje občanů vzdělaných, nýbrž hodných (hloupých).“

Je přirozeno, že Havlíček jako zásadní nepřítel absolutismu potíral ze všech sil vše co k udržování absolutismu toho prospívalo, a to byla v prvé řadě neuvědomělost lidu. Proto žádá důtklivě zlepšení školství, vyplácení služného učitelstvu z důchodů zemských (stanoví minimální plat učitele na 400 zlatých stříbra — měli asi 250 zl. ročně), apelluje na obce, by si školství všímaly, ukazuje, že na zanedbané mládeži mstí se pak to, co se promeškalo ve výchově.

Zvýšení vzdělání učitelstva a povznesení vážnosti stavu učitelského je Havlíčkovým požadavkem, jež klade jako podmínku zdárného rozvoje obce i občanského života. „Pokavad učitelové považováni budou co nižší úředníci obce, pokavad budou v obci lépe od-

měňování pěstovatelé koní než pěstovatelé dítek, nebude obec kvéstí.“

Vážnost společenskou měl tenkrátě jen kněz a byrokrat. A bylo to nejen následkem náboženského smýšlení Havlíčkova od dětství na borovské faře mu vštipeného, že doporučoval to, co dnes nám připadá správně největší monstrózností, totiž sloučení stavu kněžského a učitelského, ale i domnělá proveditelnost tohoto plánu, zreformování školy a kněžstva najednou zde spolupůsobila. Neboť díváme-li se na tehdejší stav kultury v Čechách, na bídné postavení učitelovo, který byl beztak farářovým ošlapkem, vidíme-li ubohého kantora, vydělávajícího si šumařením skrovný groš aby hlady nezemřel, vidíme-li před sebou takového ubohého pomocníka kantorova z té doby, ubožáka, jehož existence od žebrákovy se nelišila a ani živorením nazvatí by se nemohla, dovedeme porozuměti i tomu, proč Havlíček pomýšlel na to, aby budoucí faráři byli v mládí učiteli, předpokládaje ovšem zrušení celibátu. Ona theologicko-paedagogická fakulta vysokých škol, z níž dle náhledu Havlíčkova měli vycházeti učitelé, připadá nám ovšem čirým zpátečnictvím, Havlíčkovi však nejen dle jeho smýšlení, ale i dle zuboženého stavu učitelstva tehdejšího zdála se taková fakulta, třebas církevnická, přece dosažitelným pokrokem, dávajícímu učiteli možnost postupu, možnost nabytí vážnosti společenské, které požíval dosud jen kněz.

Havlíček myslil při každém návrhu na praktické provedení, nebyl žádným utopistou a jeho vlastní rozhodnutí vstoupiti do semináře bylo přivoděno také praktickou myšlenkou, že za daných poměrů pouze ve stavu kněžském lze býti s úspěchem učitelem a vzdělavatelem lidu. Omyl ten zapustil v Havlíčkovi hluboké kořeny a byť pro svoji osobu byl trpce poučen, přece tento omyl svého mládí v onom návrhu vlastně opakoval. Že by úplná propast mezi učitelstvem a kněžstvem nastati mohla, to tenkrátě mu na mysl nepřipadlo a byl by o tom pochyboval každý, kdo tehdejší postavení učitele znal.

Havlíček zdůrazňoval i podporování talentů, pro něž žádal cestovní stipendia i podpory. Toto mělo býti úkolem paedagogického spolku „Jednoty Komenského“, jenž by tak vynikajícím talentům razil cestu. Upravení sociálních poměrů učitelstva je požadavkem Havlíčkovým, jež v „Epištolách Kutnohorských“ velmi pěkně zdůrazňuje: „Vycházíme vždy od té zásady, že se jinak školy naše zlepšiti nedají, než tak, když budou učitelové nejnižších škol i vzděláním i platem rovni úředníkům státním a všeliké tak nazvané honorace (v dobrém smyslu). Nic menšího nežádáme, než aby každý učitel i nejnižší školy vysoké školy tak absolvoval, jako nyní kněží, právníci a lékařové. Či není rozum lidský tak důležitý jako zdraví, a když se jinému nepovoluje léčiti, než kdo z vysokých škol s dobrým prospěchem vystoupil, může se rozumným způsobem svěriti duševní zdraví, totiž osvěta lidem méně vzdělaným? — Žádati ale na učiteli, aby vysoké školy byl prošel a dávat mu pak ročně za jeho práci 100 zl. r. č. za odměnu, to jde jako pěst na oko. Odměna jeho musí být přiměřena vzdělanosti a drahocennosti jeho práce. Či jest to opět rozumné a důsledné, když stavitelé domů, úředníci, lékaři a tak pod. lépe placeni jsou za svou práci, nežli ti, kterým jest vzdělání občanův na starost položeno? Jistě má moudře zřízenému státu stejně, ba víc na tom záležeti, aby lid byl vycvičen a k dobrému naveden, nežli aby silnice a cesty byly v dobrém stavu, aby soudy byly spravedlivé atd.“.

Jako Havlíček snažil se o zdokonalení školy, tak zase naopak s celou prudkostí vystupuje proti zhoubcům lidového vzdělání, hlavně proti tak zv. missionářům. Již ta jejich oddělená kázání pro manžele, manželky, mládence a panny, pro každý stav zvlášť, bičuje břitkým vtipem a poukazuje na zne-mravňující vliv těchto ligurijských kázání. Protestuje také proti oné školské výchově, která ve jmenu náboženství hanobí srdce maličkých a demoralisuje je. Tato výchova klerikální má v Havlíčkovi rozhodného odpůrce.

FR. MODRÁČEK:

Mistr Jan Hus a jeho doba

Bylo zapotřebí konečně již jednou důkladně a jasno vyložití význam kostnického mučeníka pro nás sociální demokraty, význam zajisté jevící se zcela jinak než pro ty, kdož vracejí se k Husovi z příčin náboženských, anebo spatřují v něm jen nacionálního velíkána. Tuto čaru, odlišující naše hledisko na Husa od stanovisek ostatních jeho oslavovatelů, vedl soudr. Modráček s celou určitostí, v tom vidíme hlavní zásluhu cenné jeho práce. Místo aby plýtl lyrickými frázemi a sentimentálním bombastem postavil se na vysoké hledisko kulturního a ekonomického vývoje a vykreslil prostředí, z něhož Hus vyrostl a bez něhož by byly jeho velikost a jeho význam nemyslitelný. Je charakteristické, že vlastní vypravování o Husovi počíná teprv ve druhé polovině brožurky, celá první polovice je věnována kapitolám »Od Krista k Husovi« a »Společenský obraz země české v době Husově«.

Jmenovitě toto druhé je již samo o sobě cennou studií o sociálních poměrech Čech ve 14. století. Obraz vlastního zjevu Husova a jeho světodějného činu kreslí soudr. Modráček dle běžných údajů a podání, ale dospívá k závěrům, které by si nejen dělnictvo, ale každý, kdo se jakýmkoliv způsobem účastní oslav Husových, měl vštípit v paměť: totiž, že Hus nebyl odsouzen nevinně, nýbrž »že byl jedním z největších vinníků, jedním z nejnebezpečnějších politicko-náboženských zločinců, kteří se postavili proti nerozumným zřízení a obyčejům středověké církve« a dále, že je naprosto nesmyslným a o nedostatku historického smyslu svědčícím, agitujícím se u nás pod heslem prohloubení oslav Husových pro rozšiřování jeho náboženských spisů a názoru v lidu.

Soudruh Modráček naznačil určitě, jak hleděti na postavu Husovu s hlediska socialistického. Že proto není Hus v očích našich nijak menším, než se zdá jiným, přesvědčí se každý, kdo přečte tuto cennou a poučavě psanou brožurku, která zajisté v nastávajících týdnech vyplní svůj úkol v širokých vrstvách lidu.

Cena toliko 30 h, poštou 35 h.

Objednávky za Tiskový výbor československé sociálně demokratické strany dělnické (časopis »Zář«) v Praze přijímá Svěcený Ant., Praha II., Myslíkova ul. č. 1959.